

Бранко ПАНОВ

БОГОМИЛСКОТО УЧЕЊЕ И ДВИЖЕЊЕ*

Потекло

Од богатата историја на Средновековна Македонија се издвојуваат посебно два настана: словенската писменост создадена на македонска почва во 855 година за потребите на македонските Словени од Константин Филозоф-Кирил со помошта на неговиот постар брат Методиј и богомилството кое во Македонија се појавило во средината на X век. Со овие две рожби, неразделни и тесно-поврзани една со друга македонскиот народ бргу бил вброен од историографите, меѓу оние ретки народи што дале огромен придонес во културниот и општиот развиток на човештвото.

Богомилското учење, кое уште во својот зародиш се претворило во општествено движење, бргу ги поминало рамките на Македонија и се претворило во општобалканска појава. Во текот на XI, а особено во наредните векови, богомилството се проширило и во повеќе европски и азијски земји, со што се претворило во општоевропска и општосветска појава. Во доцниот среден век тоа силно се испреплетило и со Реформацијата во Западна Европа и влијаело врз разгранувањето на повеќе движења и војни, насочени против стегите на господаречкиот феудален поредок и изградувањето на ново понапредно општество.

На таквите визии на македонските богомилски теоретичари уште во 1939 година укажал основоположникот на новата македонска литература, Коста Рацин, кога неговиот текст за „Драговитските богомили“, умножен на шапилограф, бил ширен меѓу македонската и југословенската прогресивна јавност. Во еден зачуван концепт, напишан на македонски јазик, Коста Рацин истакнува:

* Овој прилог претставува поширока верзија од ТВ серија за богомилското учење и движење, емитувана од РТВ Скопје 1982 година.

„Некој, ќе се зачуди кога ќе чуе дека кај нас, во земјата каде што тече Вардар, уште во X век живееле и држеле пламени проповеди такви луѓе, кои со своите идеи биле претходници на „општествените просветители“ од XVIII век. Што? Зарем класичната земја на царските манастири и лаври, земјата на чијшто јазик Словените првпат слушнале за христијанството и доста време на тој јазик ја слушале неговата кратка проповед за помирување на сè — зарем таа земја, уште од некое време на европскиот Среден век, да даде претходници и идеи на оние бунтовни проповедници од XVIII век, што зборувале за „природното“ право на човекот, за еднаквост на сите луѓе, за безбожноста на феудалните власти и што сакале некое „бездржавно општество“ за целиот свет?“

За да се проникне подлабоко во самите корени на богомилството, кое како оригинално еретичко учење за првпат изникнало на македонска почва во периодот од 927 до 969 година, потребно е да се согледаат и специфичните услови што го овозможиле неговото раѓање и претворање во општествено движење.

По неколкувековните спротивставувања на македонските независни и полунезависни словенски кнежевства, познати од изворите и како „Склавинии“, во средината на IX век конечно биле потчинети од Византија и Бугарија. До завршувањето на византиско-бугарската војна во 927 година, поголем дел од територијата на Македонија бил приклучен во рамките на бугарската држава од страна на бугарските владетели Пресијан, Борис и Симеон. Со договорот за мир, склучен меѓу византискиот император Роман Лакапин и бугарскиот цар Петар во 927 година, Византија официјално ѝ ги признала на Бугарија освоени-те територии од Македонија, Србија и Албанија. Со овие придобивки бугарската држава се претворила во моќно балканско царство кое како такво егзистирало сè до 971 година. Еден помал дел од територијата на Македонија останал во рамките на Византиската империја.

По наложувањето на бугарското и византиското господство, во одделните македонски области се засилил процесот на феудализацијата. Тоа било резултат и од развојот на феудалните односи во Византија и Бугарија.

Во оној дел од Македонија кој бил приклучен во рамките на бугарската држава, каде и се зародило богомилството, едновременно со засилувањето на процесот на феудализацијата биле преземани и засилени акции, во кои сестрано била ангажирана и црквата, за затврдувањето на бугарската централна власт. Бугарските владетели Пресијан, Борис и Симеон уште додека ги завладувале одделните „македонски склавинии“ со сите сили дејствувале да ја ликвидираат, пред сè, власта на словенските племенски кнезови. Притоа, сите оние претставници на македонската племенска аристократија, кои давале отпор во рам-

ките на своите кнежевства, заедно со нивните соплемееници биле жестоко накажувани, а имотите конфискувани. Такви конфискувани имоти и раскошни дворци, кои припаѓале на „кнежевски род“, според известувањето на Теофилакт Охридски во Климентовото житие, кнезот Борис му доделил на Климент Охридски во Девол, кога тој во областа Кутмичевица ја извршувал својата учителска дејност во периодот од 886 до 893 година. Едновременно со тоа тој му доделил и зависни луѓе, како и „места за одмор околу Охрид и Главиница“. Зависните луѓе биле должни не само да извршуваат бесплатна работа (ангарија) за својот феудален господар, туку и да го снабдуваат со натурални давачки. Како феудално-зависни луѓе тие сега биле двојно експлоатирани, зашто требало да извршуваат ангарии и да доставуваат давачки и за бугарската држава. Покрај Климент Охридски со богати имоти, зависно население и привилегии биле удостоени и поголем број од неговите ученици, кои како свештеници и учители биле ангажирани од бугарската централна власт во затврдувањето на бугарската власт во потчинетите македонски области. Крупен феудалец станал и Наум Охридски, кој како и Климент располагал со својот богат манастирски посед на едно од најубавите места на брегот на Охридското Езеро.

И во Пространото Климентово житие се вели дека Климент Охридски „имал (доделено) имот од верни кнезови и цареви“. „Пред да умре — соопштува житиетописецот Теофилакт — тој си направил тестамент и тоа според каноните, како за книгите што ги напишал, исто така и за имотот си... Откако го поделил целиот си имот на два дела, тој ја оставил едната половина на Епископијата, а другиот дел на манастирот, давајќи јасен пример и во тој случај како треба да се печали и како да се употребува спечаленото и дека и едното и другото се божја стестија... Не е возможно никој да направил откажување од имотот си по друг попофален начин од оној што го направил великиот Климент“ — заклучува Теофилакт Охридски.

Овие вести од Пространото Климентово житие, како што се гледа, убедливо сведочат дека уште од втората половина на IX век во Македонија, во делот што го владееле Бугарите, со забрзано темпо почнал да расте, под влијание на веќе воспоставениот феудализам во бугарската држава, крупниот црковно-манастирски феудален земјопосед. Едновременно со него растел и се оформувал и крупниот световен феудален земјопосед.

Како резултат на брзиот растеж на црковно-манастирскиот и световен феудален земјопосед, во одделните македонски области се забрзал и процесот на претворањето на слободното селанство во зависно. Преку подарувањето на претставниците на господарчката феудална аристократија земјишни имоти и зависни селани (парици и клирици) бугарските владетели, сега, по законски пат, го овозможувале натамошниот развиток на фе-

удалната сопственост, а истовремено ја олеснувале и државната власт во тој правец, закривајќи ја притоа пред народните маси со илзузијата на „наткласовност“. На тој начин правната надградба (законодавството) и црквата како надградбени фактори многу придонесле за да се создадат не само неопходниот службен, туку и општествен авторитет на феудалната господаречка класа. Црковните органи тоа го чинеле преку всадување во сознанието на верниците престава за божјото потекло на власта. Тоа нагласено го истакнува во својата „Беседа против новопоявената ерес на богомилите“ презвитерот Козма, еден од најголемите заштитници на официјалната бугарска црква, кога вели „царевите и болјарите се од бога создадени“. Повикувајќи се на посланијата на апостол Павле, Козма во својата „Беседа“ го тера секој верник „да се потчинува на врховните власти, зашто — вели тој — нема власт што не е дадена од Бога, оти владетелите се поставени од Бога“.

Во потчинетата Македонија во тој правец дејствувале и Климент и Наум со своите верни ученици. На тој начин голем дел од книжевните трудови, кои биле создадени во рамките на Охридската книжевна школа, ги поучувале читачите и слушачите дека општествено-политичкиот живот на земјата хиерархиски е така уреден (цар — болјари — зависни селани), како и црковниот (патријарх — архиепископи — митрополити — епископи и игумени — свештеници и монаси) и небесниот свет (бог — мајка божја, апостоли и архангели — ангели, светци и богоугодници итн.). Тоа пак говори дека сите тие биле предназначени пред сè на потребите на бугарската црква и држава, т.е. сите тие биле насочени кон изградувањето на официјалната идеологија, феудалната, која требало да ѝ служи на господаречката класа.

Меѓутоа, напоредно со излегувањето од школата на Климент и Наум предани служители на официјалната бугарска црква и сестрани заштитници на нејзината феудална идеологија, излегле голем број и такви учители и свештеници чиешто погледи се свртиле против заблудите и слепата потчинетост. Како сестрано образовани луѓе тие сега можеле поаргументирано да истапуваат против учењето на официјалната црква, против нејзиниот хиерархиски род, како и против општествениот и државниот род. Заради сето тоа овие „опозиционери“ црквата веднаш ги осудила како еретици. На тој начин Охридската школа на Климент и Наум влијаела да се создаде на територијата на Македонија благоприятна почва за изградувањето на новото учење — богомилското. Ова дуалистичко учење, кое бргу се претворило и во општествено движење всушност било создадено под влијание на старите дуалистички еретички учења павликијанството, манихејството и масалијанството. Иако изградувањето на богомилското учење се врзува, главно, за овие три постари

еретички учења, на него силни влијанија укажале исто така и христијанската религија, разните пагански обичаи, кои тешко изумирале, иако христијанството уште во 864 година било официјално наложено, како и преку други секти, учења и верувања пренесувани на територијата на Македонија од разните колонисти кои Византија ги населувала уште по населувањето на Словените, со цел да го разбие нивното етничко и компактно единство.

Иако било изградено под влијание на сите овие постари учења, секти, пагански обреди и сл., богомилското учење во основата си било оригинално учење, зашто настанало во едни специфични општествено-економски и политички услови. При соодавањето на своето учење, богомилските теоретичари во прв ред се потпирале на христијанското учење. Притоа тие своите погледи главно ги засновувале врз погледите на најраните христијани. Во тоа се огледа и нивниот стремеж повторно да се обноват ранохристијанските општини. Заради сето тоа богомилските проповедници се преставувале себе си пред своите следбеници дека тие не се ништо друго туку вистински христијани. Нивните главни книги биле четирите евангелија со чијашто содржина биле одлично запознаени. Со своите внатрешни спротивности христијанството им дало можност на творците на богомилското учење да прифатат две варијанти: едната, наполно во духот на монотеизмот, т.е. на сфаќањето дека вселената е плод само на еден творец — добриот и семоќен бог, по чија волја бил изграден видливиот и невидливиот свет, и втората во духот на дуализмот, т.е. на сфаќањето дека на земјата господари лошата сила и дека земните царства се под нејзина надлежност. Првата варијанта ја прифатила официјалната црква и таа ѝ послужила како основа за изградувањето на официјалната догма, додека втората варијанта, која и на пообичните верници им овозможувала појасно да ја согледаат суштината на Христовата вера, влегла во основата на изградувањето на богомилското дуалистичко учење.

Главен проповедник и водач на богомилите во X век бил поп Богомил. Тој, според известувањето од презвитер Козма, „како прв“ почнал да ја шири заразната богомилска ерес во времето на „правоверниот цар Петар“, т.е. во периодот од 927 до 969 година. Како водач на „богоомразената богомилска ерес... во време на царувањето на „Петар“ и како „началник“ на голем број „свои ученици“ поп Богомил е преставен и во „Синодикот на цар Борил“ од почетокот на XIII век, како и во повеќе апокрифни книги.

Дејноста на поп Богомил која главно се одвивала на територијата на Југозападна Македонија, а поконкретно во областите меѓу денешните градови Титов Велес и Прилеп, нашла силен одраз и во повеќе народни преданија од овие краишта, кои население-

то ги пренесувало од поколение на поколение. Така запишаното предание, ширено меѓу населението од планината Бабуна, селата Богомила и Нежилово, говори дека родното место на поп Богомил било селото Богомила и дека неговиот гроб се наоѓал во близина на ова село. Според преданието таму бил изграден мал параклис, што им служел на богомилите како молитвен дом. Од запишаното народно предание исто така се дознава и тоа дека богомилите се собирале во пештерата близу селото Нежилово.

Иако овие легендарни изворни податоци за дејноста на поп Богомил во овие македонски краишта не се потврдени во науката со посигурни изворни податоци, сепак научниците, специјалисти за богомилството, ги сметале и ги сметаат за доста значајни податоци кои овозможуваат да се утврди дека на овој македонски терен се одвивала главната активност на поп Богомил и дека тука треба да се бара зародишот и средиштето на богомилското учење и движење. Во прилог на тоа голем број научници ги навеле и зачуваните до денес називи на топоними, настанати под влијание на името на поп Богомил и неговото учење. Во прв ред такво е името на селото Богомила, на планината Бабуна, каде и сега постои река Бабуна, потоа називот Богомилско Поле итн. Сите овие називи се врзани за различните именувања на еретиците. Покрај називот „богомили“, што бил наложен по основачот на новото еретичко учење, поп Богомил, а и по убеденоста на неговите следбеници, дека му се најблиски и „мили на бога“, приврзаниците на богомилството во овие македонски краишта биле често именувани и како „бабуни“, „кудугери“ „торбешчи“, кои, инаку, се наложиле во помасовна употреба во следните векови.

Од Југозападна Македонија богомилството уште во почетокот брзо се проширило и во Североисточна Македонија. За широките размери на богомилството во овој дел на Македонија говорат и големиот број апокрифи, настанати и сврзани со овие краишта, како и имињата на повеќе села и места добиени под влијание на богомилството. Такво, на пример, е името на селото Кутугерци во Осоговскиот крај, добиено по името на оние богомили кои во средновековието биле викани „кутугери“ потоа името на осоговското планинско село Богослов, настането под влијание на почитуваниот од богомилите апостол и евангелист Јован Богослов, псевдоавторот на Тајната книга на богомилите. Исто така во Осоговието се наоѓа и селото Еремија, кое е во врска со познатиот писател и распространувач на апокрифна книжнина, поп Јеремија. Некои историчари — специјалисти за богомилството, поп Јеремија го изедначуваат со главниот проповедник на богомилството, поп Богомил. Таквото гледиште го застапувале постарите специјалисти за богомилството. Денес, меѓутоа, благодарјќи на новопронајдените изворни материјали за богомилството, научниците направиле разграничување на

овие две личности, зашто од изворите јасно се утврдува дека Јеремија бил „син и ученик“ на поп Богомил, споменуван при тоа на ред со поп Богомил. Тоа пак значи дека поп Јеремија дејствувал главно во втората половина на X век. Исто така и името на маалото „Бабунци“ во с. Опила, Кривопаланечко е богомилско итн.

Освен во Осоговието, богомилството зело широки размери и во другите соседни области. За тоа говори и името на селото Недокрштеница, во Козјак, што настанало под влијание на богомилите кои одбивале да се крштеваат. За богомилско се смета исто така и името на селото Котугери, во Воденскиот крај, потоа на селото Асамати, во Преспанскиот крај, како и на многу други македонски села, планини, месности, реки и сл. Тоа натерало и поголем број од иследувачите на богомилството да се изјаснат во прилог на тоа, дека во Македонија, поконкретно во југозападниот нејзин дел најпрвин се појавило богомилското учење и движење и дека оттука тоа брзо се проширило во другите делови на Македонија, во другите соседни балкански земји, за да продре од XII век натаму и во повеќе азиски и европски земји.

Дека во научниот свет Македонија денес важи за татковина на богомилството, говори и фактот што во 1978 година во Скопје се одржа Меѓународен научен симпозиум за богомилството, под покровителство на УНЕСКО, во организација на МАНУ, САНУ, како и Академиите на Црна Гора и на Босна и Херцеговина.

Богомилството во Македонија уште во почетокот се претворило во опасно општествено движење, насочено како против официјалната црква и нејзиното учење, така и против феудалните господари (црковни и световни), државните органи, а и самиот бугарски цар Петар, за време на чиешто владеење тоа за првпат и се појавило. Антицрковниот, антифеудалниот и ослободителен карактер на богомилството се согледува и од „Беседата“ на презвитерот Козма:

„Еретиците (богомилите) пак — пишува тој — се осудуваат двојно, бидејќи шират друго учење и зашто се нови апостоли и претходници антихристиови и ги подготвуваат луѓето да го прифатат погубниот син. Бидејќи хулат на богатите, ги учат своите дека не треба да им се покоруваат на господарите, мразат цареви, се смеат на старешини, прекоруваат болјари и сметаат дека оние што му служат на царот му се подбивни на Бога, и му заповедуваат на секој слуга да не работи за својот господар“.

Против еретиците — богомили официјалната црква ги ангажирала сите можни средства за да ги истреби. Теофилакт Охридски во Климентовото житие соопштува дека црквата го ан-

гажирала и Климент Охридски како светец по неговата смрт во искоренувањето на новопојавената богомилска ерес. Тоа се гледа од следниов пасус на житието:

„О земјен ангел и небесен човек... сè повеќе и повеќе надгледувај го своето наследство зашто сега имаш очевидно повеќе и поголема сила отколку кога беше жив. Прогони ја погубната ерес, којашто по твојата смрт во Христа како заразна болест се вовре меѓу твоето паство и којашто ти растерува и погубува овците од твоето стадо, што ти го закрепи, о свети и предобри пастиру“.

Како светец — борец против богомилите од страна на официјалната црква бил исто така ангажиран и Наум Охридски. Во таа смисла говори и еден податок од една стара икона од охридската црква Св. Богородица, на која Наум Охридски, кој важел по неговата смрт (910 г.) за „велик чудотворец во Девољскиот Ливан, близу до градот Охрид“, е насликан како светец во една планинска месност, прогонувач од богомилите.

Широките размери што ги зело богомилството во Македонија уште во првата половина на X век, го натерало сестрано да се ангажира во неговото искоренување и самиот бугарски цар Петар. Но, согледувајќи дека е немоќен сам да излезе на крај со „новопојавената ерес“, побарал помош и од Византија, односно од цариградскиот патријарх Теофилакт. Нему тој му испратил неколку писма со кои барал совети како да постапи при ликвидирањето на богомилската ерес. Меѓутоа, ниту советите на патријархот Теофилакт, ниту затворите и оковите, ниту пак убиството на голем број богомили помогнале бугарскиот цар Петар и неговите органи да го ликвидираат богомилското движење. Напротив, современите извори сведочат дека тоа како „заразна болест“ се ширило и опфатило многу домови. Сето тоа пак овозможило богомилството да се претвори во масовно народно движење, опфаќајќи го и градот и селото. Причините лежеле во тоа, како што морал да признае и презвитерот Козма, дека обесправеното и експлоатирано население гледало во лицето на богомилските проповедници како на луѓе кои „страдаат за правда“.

Широките размери што ги зело богомилското движење во потчинетите од Бугарија македонски области, влијаеле да се создадат поволни услови за организирање на ослободително востание против бугарската власт на чело со синовите на кнезот Никола, комитопулите: Давид, Мојсеј, Арон и Самуил. Како резултат на ова востание, што било кренато и успешно изведено веднаш по смртта на бугарскиот цар Петар, во јануари 969 година, било создавањето на новата словенска држава на Балканот позната како Македонска и Самуилова држава, со престолнина во Преспа.

Фактот дека средиштето на Македонската држава се наоѓало во западниот дел на Македонија, каде што се наоѓало и средиштето на богомилското движење, натерал голем број научници да се изјаснат дека богомилите зеле масовно учество во востанието што го кренале четворицата синови на кнезот Никола против бугарската власт. Некои научници дури ја сметале и Самуиловата царска династија за богомилска, потпирајќи се притоа врз изворните податоци на грчкото житие на Јован Владимир, зетот на Самоил, оженет за ќерка му Косара. Во Житието, меѓу другото, се вели дека богомилската зараза процветала и во Самуиловиот царски двор. Од неа биле зафатени, истакнува житиеписецот, дури и синот на Самуил, Гаврило Радомир и ќерка му Косара. „Тие, се нагласува во Житието, биле еретици и ги држеле корените на отровната ерес на богомилите и масалините, не сакале да ги почитуваат иконите, зашто биле иконоборци и непријатели на крстот“. Иако останал строго православен царот Самуил широко ја прифатил помошта од богомилите што му ја укажале во почетокот на борбата против бугарската, а потоа и против византиската власт. За време на целото свое владеење тој одржувал еден вид сојузнички односи со богомилите, ја толерирал нивната активност, допуштајќи на тој начин богомилската ерес широко да процветува меѓу аристократските врвови, како и меѓу самите членови на царските семејства. Таквиот толерантен однос на Самуиловата царска династија спрема активноста на богомилите се протегал сè до крајот на постоењето на Македонската држава.

Сүштина

Богомилството, како рожба на феудализмот, уште во средината на X век, кога за првпат се појавило во Македонија, се оформило и како религиозно-филозофско и социјално учење, и како масовно општествено движење. Во текот на своето скоро петвековно постоење, богомилството било постојано изградувано и по менувало својот карактер во зависност од политичките и општествено-економските услови и специфичности во одделните земји.

Уште во својот зародиш богомилството се преставило како дуалистичко учење и движење. Во изградувањето на дуалистичкиот поглед на свет, поп Богомил и неговите следбеници доста елементи црпеле од постарите дуалистички еретички учења: манихејството, масилијанството, павликијанството, како и од гностицизмот што им претходел на сите дуалистички учења и движења. Сите тие, пак, дуалистички учења биле изродени од христијанското учење.

Творците на богомилството, Поп Богомил и неговите следбеници, се обиделе во новото учење да внесат такви идеи кои

ќе ги усмерат нивните поддржувачи кон стекнување појасна престава за душата и материјата, потеклото на вселената, доброто и злото, животот и смртта и сл. Богомилската космогонија (т.е. сфаќањето за потеклото на вселената и човекот) и есхатологија (сфаќањето за крајната судбина на светот и човештвото) биле, всушност, резултат на внатрешните спротивности во самото христијанско учење. Во своите начела христијанството се засновувало врз монотеизмот, т.е. врз сфаќањето дека вселената е плод на еден творец, на добриот и семоќен бог, по чијашто волја е изграден невидливиот и видливиот свет. Создадената вселена од бога се сметала за совршена творба на која секој верник требало да ѝ се восхитува. Таквата идеја ја поддржувала официјалната црква, која била изложена и во Библијата.

За разлика од учењето на официјалната црква, богомилските проповедници ги учеле своите следбеници дека во природата постојат и се борат две начела — доброто и злото и дека на крајот ќе победи доброто. Притоа на богомилите им била всадувана преставата, дека ютпрвин постоел добриот бог, којшто ја создал огромната вселена, составена од четири основни елементи — оган, вода, воздух и земја и дека создал седум небеса на огромната вселена, кои го претставувале неговото царство. Божјото царство, учеле богомилските проповедници, бог го управувал со помошта на својот син Сатанаил, познат и како Самаил, ѓавол и мамон, како и со помошта на голем број ангели. По извесно време Сатанаил го изневерил татко си. Откако привлекол на своја страна дел од ангелите решил да си создаде свое царство на седмото небо, ветувајќи им на своите следбеници ослободување од тешките даноци. Но, бог го открил заговорот. Сатанаил и неговите ангели ги спуштил на земјата, лишувајќи ги притоа од короните, алиштата и венците. На земјата Сатанаил не останал пасивен: почнал да го уредува земниот свет и да си гради царство. Создал мориња и океани, направил небесни светила, наредил на земјата да растат растенија и да се одгледуваат животни, а по морињата риби. Откако го сторил тоа одлучил да го создаде и човекот, кој ќе личел на него и ќе му слугувал. Така според богомилските сфаќања биле создадени и Адам и Ева. Но тој успеал да ги направи само нивните тела, без да им вдахне душа, поради што бил принуден да бара помош од татко си.

Таквите сознанија за потеклото на човекот се среќаваат во повеќе богомилски книги, во прв ред во апокрифот „Јоаново евангелие“, познат и како Тајна книга, напишан најверојатно во XII век.

Откако го создал видливиот свет, учеле богомилите, Сатанаил станал неограничен господар на луѓето на земјата. Според богомилите, така требало да остане сè до Второто пришествие на Христа на земјата, кога ѓаволот и неговите следбеници

требало да бидат фрлени во пеколот, а другите, кои се држеле до правдата, да живеат вечен живот во рајот.

Така, според богомилите требало да се реши прашањето околу исходот од борбата меѓу доброто и злото, кога на крајот требало да победат добрите сили и кога сите оние кои страдале на земјата требало да добијат избавување од маките на небото. Таквото решение на спорот околу излезот од борбата меѓу доброто и злото, од своја страна, пак, одговарало на надежите и стремежите на експлоатираните селани, кои страдале од државниот гнет, како и од гнетот на феудалните господари, како и на сите други експлоатирани луѓе, кои се бореле за социјална правда. Се разбира, сето тоа било фантастично претставено. Но, иако остварувањето на таквите желби на богомилите било облечено во религиозно-фантастична форма и се очекувало спас од земните неправди на „другиот свет“, на небото, сепак за сознанието на непросветениот, суеверен и крајно експлоатиран средновековен човек, остварувањето на таквата цел станала доста пријателкувана и примамлива.

Со тавите свои сфаќање, богомилското учење уште во својата почетна форма се засновувало врз умерениот дуализам, т.е. се држело до претставата дека Сатанаил се појавил подоцна од бога, добрата сила, и дека на крајот тој, т.е. лошата сила, ќе биде совладана. Подоцна, умерените богомилски дуалистички сфаќања од Македонија продреле и во другите соседни земји, дури и во Босна, Северна Италија и во други подалечни земји.

Со своите дуалистички сфаќања за видливиот свет, богомилството бргу се претворило во масовно општествено движење. Во лицето на богомилските проповедници селаните, ситните занаетчи и трговци, како и сите други обесправени луѓе кои стенкале под феудалниот гнет, виделе свои вистински водачи што се бореле „за правда“. За сите нив било доста природно објаснувањето, дека сите неправди на земјата се дело на ѓаволот; дека тој се повикува и потпира врз црквата и нејзините органи, врз државата и нејзините органи. На тој начин своите беди тие можеле да му ги препишат на ѓаволот и на неговите помошници, во чиешто лица биле олицетворени земните владетели и нивните потчинети државни и црковни органи.

Најостри биле нападите на богомилите против официјалната црква што како феудална институција се претворила во оруди на државата. Црковната организација со целиот клер, богомилите не ја сметале за творба на бога, туку на ѓаволот. Таквиот непријателски однос кон официјалната црква наполно одговарал на создадената омраза меѓу народот, зашто црквата ги заштитувала сите оние што ги создале бедите на земјата. Острите богомилски напади особено ги почувствувале вишите свештеници, зашто тие проповедале едно а правеле друго. Богоми-

лите не верувале дека биле посветени од бога, за што остро ги нападнал и презвитерот Козма во својата Беседа против богомилите:

„Еретиците, слушајќи ги овие зборови, ни одговараат: Зашто, доколку се посветени, како што вие кажувате, не живеат како што им било заповедано и како што му пишува Павле на Тимотеја: „Епископот треба да е непорочен, маж на една жена, трезвен, чесен, скроман, гостољубив, поучлив; не пијаница, не пакостлив, туку кроток, мирољубив и не среброљубив. Својата кука добро ја управува. Ѓаконите исто така треба да бидат чесни, не дволични, да не се страсни за вино, да се познати по добро. И кога се такви треба најнапред да бидат испитани, па после, ако не се порочни, да станат ѓакони. Но ние не ги гледаме дека би биле такви, ами напротив, свештениците се пијанат, крадат и други лоши работи кришум прават и нема кој да ги прекори поради овие лоши дела“.

Како официјален заштитник на црквата презвитерот Козма ги нападнал богомилите и за тоа, дека ги „хулеле иереите и сите црковни чинови, нарекувајќи ги правоверните свештеници слепи фарисеи и лаеле многу по нив како кучиња по коњаник“.

Богомилите ги сметале свештениците за излишни. Според нивното учење бидејќи свештениците биле грешни луѓе, нивните обреди во црквите не ја образувале волјата на бога. Отфрлајќи ги сите црковни обреди, уставовени од православната црква, богомилските проповедници ги сметале и црквите за излишни. За нив тие биле „крстопатишта“. Литургијата пак, која се извршувала во нив, ја сметале за „жртва, принесувана на демоните кои живееле во храмот“. Отфрлајќи ги сите молитви и песни во чест на Христос, на Богородица и на други светци, богомилите прифатиле само една молитва „Отче наш“, бидејќи таа била предназначена за христијаните во Новиот завет, во кој ја гледале изворноста на евангелиското христијанство, коешто се стремеле да го возобноват.

Богомилите биле убедени дека и крстот не ја симболизира Христовата вера, туку дека служи само за заблуда на верниците. Едноставно тие го сметале крстот омразен предмет на бога, зашто на него Евреите го распнале неговиот син Исус. Тоа нагласено го истакнал во својата Беседа и презвитер Козма:

„Себеси заблудувајќи се, вака зборуваат за крстот на Господа: Како да му се клањаме? Та Евреите на него го распнаа Божјиот син и затоа крстот на Бога му е нешто најомразено. И така ги учат своите крстот да го мразат наместо да му се поклонуваат и велат вака: Кога некој би го отепал царскиот син со дрво од крст, дали би можело тоа дрво да му биде мило на царот? Истото важи и за крстот наспроти Бога“.

Заедно со крстот богомилите ги негирале и сите икони. Притоа тие се потпирале на зборовите на апостол Павле: да не се поклонуваат верниците на „злато и сребро, создадено од човековата уметност“. Да се почитуваат иконите, сметале богомилите, значи да се почитуваат и идолите. Со таквите свои погледи, богомилите ги загрозиле основите на православната црква, а заедно со тоа и на феудалниот поредок. На иконите биле претставувани не само одделни христијански светци, туку и прогласените за светци претставници на господарчката феудална аристократија: цареви, виши духовници итн., а коишто народот требало да ги почитува и да им се потчинува на нивните пораки. Одрекнувајќи ја „светоста“ на таквите лица, богомилите всушност го негирале божјото потекло на светската власт. За ради тоа Козма остро ги нападнал „бесрамните еретици“, истакнувајќи притоа дека „царовите и болјарите се поставени од бога“. Притоа тој се повикал и на божјата премудрост: „Прекну мене царевите царуваат“.

Нафрлувајќи се против сето она што го учела официјалната црква, богомилите ги негирале и моштите на одделните светци, кои за христијанските верници биле извор на чуда. Моштите на светците тие едноставно ги сметале за обични човечки коски. Исто така богомилите ги негирале и другите црковни обреди. На пример, причесната ја сметале за обична храна. Водата при крштевањето на децата ја сметале за обична вода, поради што, според известувањето на Козма, тие се подигрувале со крстените деца.

Богомилите имале негаторски однос и спрема почитувањето на црковните празници. Спротивно на учењето на официјалната црква, тие работеле и во неделите. Исто така богомилите го негирале и тврдењето на црквата дека престоело воскреснување на мртвите од нивните гробови. Тие иако признавале дека ќе дојде до Второ пришествие на Христа, сметале дека тогаш не ќе воскреснеле телата на луѓето, туку ќе биле судени само нивните души. Според нив, душите на грешниците ќе биле испратени во пеколот, а на праведните луѓе во божјото царство, во рајот.

Целата критика на богомилите, насочена против официјалната црква и нејзините обреди, како што се гледа, преставува мешавина од ставови од мистично-религиозен карактер и ставови, засновани врз основа на здравиот разум. Имено, од една страна богомилите ја нагласувале улогата на ѓаволот, за да го мотивираат својот непријателски однос, а од друга страна се служеле со ставови што почиваат на трезвеност и логичност. Се разбира, богомилството било рожба на средновековието па затоа не можело да се ослободи од религиозниот поглед на свет. Но и покрај тоа во него се содржеле и извесни елементи на рационализам, на критички однос кон религиозните догми. Во

тоа се корени и неговиот прогресивен карактер за своето време. Таква оценка за богомилството дал и Коста Рацин во делото „Драговитските богомили“ кога меѓудругото го истакнал и тоа:

„Да му се рече на светот од 'светиот феудален поредок' — пишува тој — дека 'не е создаден од бога', туку 'од ѓаволот'; дека во него нема 'света вистина', туку вечна борба; дека 'господарите и болјарите не се поставени од бога' и дека она што го прават, што имаат и што владеат е 'од ѓаволско потекло'; дека ним човекот не треба да им се покорува и да ги почитува, и 'дека му се немили на бога оние што им служат и што работат за нив'; дека црквата е установена на лага, 'престојувалиште на ѓаволот', во којашто 'слепи фарисеи' ја задушуваат вистината на слободата, дека човекот не треба да верува туку да мисли дека царството божјо не треба да се бара на небото туку овде на земјата; и дека најпосле, во тој свет на ледена тишина и ноќ што не осамнува а лежи како сениште на совеста и разумот, — дека има смисла човекот да живее, дека има висок и совршен идеал — во борбата со сето што е од 'сатаната и што е од сатанско потекло', но не само во нас самите, туку во прв ред во општеството, во општествениот живот, во општествениот поредок, — да се рече сето тоа, иако со матен јазик, но уште тогаш, во средниот век, зар не е од она што е најблагородното во духовната ризница на човештвото?“

Богомилското учење и движење уште во својот зачеток придобиле освен антицрковен и антифеудален карактер. Тие исто така биле насочени и против феудалната држава и нејзините органи, заштитниците на феудалниот поредок. Таквиот карактер на богомилството јасно се согледува и од Беседата на презвитерот Козма:

„Еретиците... ги подготвуваат луѓето — нагласува тој — да го прифатат погибелниот син, ... хулат на богатите, ги учат своите дека не треба да им се покоруваат на господарите, мразат цареви, им се потсмеваат на старешините, прекорнуваат болјари и сметаат дека оние што му служат на царот му се одбивни на Бога, и му заповедуваат на секој слуга да не му работи на својот господар“.

Омразата кон државната феудална власт и нејзините заштитници била одразена и во дуалистичкиот поглед на богомилите. Имено, тие тврделе дека сите земни царства се создадени од ѓаволот по неговото прогонство од небото и дека земните владетели се негови слуги. Тоа пак значи, дека богомилите ги сметале за слуги на Сатанаил и царевите, болјарите, вишите духовници, богатите монаси, т.е. сите оние кои ги експлоатирале селаните и другите обесправени луѓе. Таквите богомилски проповеди нашле одраз и во средновековните апокрифи, т.е. забранетите книги, во кои се претскажувало дека по Второто пришествие најмногу ќе страдале во пеколот претставниците на државната и црковната власт. Така, во апокрифот Јоаново еван-

гелие, распострануван во Македонија и во соседните земји во време на византиското владеење се истакнува, дека на денот на Страшниот суд „царевите и патријарсите ќе загинат како добиток, и ќе се расплачат како деца, и ќе бидат фрлени во пеколот во извори со седум отвори“. Слична судбина на царевите, патријарсите, епископите и другите властодршци им била предвидена и во апокрифот „Одење на Богородица по маките“. Во него стои дека тие ќе гореле вечно во огнена река. Заради таквите нивни проповеди, богомилите си добиле смртни непријатели во лицето на претставниците на господарчката феудална аристократија.

Богомилите биле изложувани на остра осуда и заради тоа што тие се нафрлале против богатствата и богатите. Богатството тие го сметале за дело на ѓаволот. Тргнувајќи од тоа, богомилите им претскажувале на своите следбеници дека на денот на Страшниот суд оние кои страдале ќе добијат вечно блаженство во рајот, а богатите ги очекувале вечни маки во пеколот. Се разбира, против таквите погледи на богомилите во прв ред реагирале црквата и државата. Црковните писатели сестрано се ангажирале да ги убедуваат верниците, дека да се натрупа богатство не е ништо лошо, зашто богатите луѓе се божји љубимци.

Напаѓајќи ги богатите и богатствата, богомилите се заложувале во секојдневниот живот луѓето да консумираат скромна храна, да не пијат вино, да не јадат месо, како и да избегнуваат храна од животинско потекло: сирења, млеко, јајца и сл. Се разбира, таквите претерени погледи на богомилите не нашле широка поддршка кај народот. На тој начин таквите норми ги засегнувале само главните проповедници на богомилството, т.н. „совршени богомили“.

На жестоки напади од богомилите биле изложени и луѓето кои носеле раскошни одела. Тоа во прв ред се однесувало на претставниците на господарчката класа: царевите, феудалците, државните органи, вишите духовници, кои преку носењето раскошни облеку настојувале да предизвикаат кај обичните луѓе почит и покорност.

Залагајќи се за водење скромен и воздржан живот, богомилите го засегнале и брачниот живот. Тие биле жестоки противници на склучувањето бракови. Како што јадењето на месо и пиењето на вино се извршувало по наредба на ѓаволот, така и раѓањето на децата, сметале тие, станувало во содејство со него. Затоа ги подучувале сите оние кои сакале да си ја спасат душата да се лишат од семејства.

Таквите аскетски стремежи на богомилите секако биле одраз на нивниот дуалистички поглед на свет, како и на тешките животни услови во кои живеел поголемиот дел од населението. Војните, гладот, епидемиите, тешката феудална експлоатација

ги терале селаните и другите обесправени луѓе да го одбегнуваат бракот. Според презвитерот Козма богомилите ги сметале луѓето, кои засновувале бракови, за „Мамонови слупи“. Се разбира брачните врски ги раскинувале главно богомилските проповедници, т.е. „совршените“ богомили, во чиешто редови имало и жени. Извесно појаснување за тоа дал во својот полемичен труд и монохот Евтимииј од Акмонија, кога навел дека богомилите ги учеле „мажите да ги изостават жените си, а жените своите мажи“. Богомилите ја отфрлале женидбата и заради тоа, што бракот бил склучуван во црква. Во својата Беседа презвитерот Козма остро ја нападнал таквата практика. Осудувајќи ги сите оние што ја напуштиле жената, децата и земјата ги оставиле незгрижени, со гнев истакнал: „Ако бегаш зашто го сметааш овој свет за порочен и хулиш на живот со жена, бидејќи мислиш дека не можеш да се спасиш..., тогаш твоите мисли по ништо не се разликуваат од еретичките, оти тие учат дека бракот е нечист и дека јадење месо и пиење вино оддалечува од Бога. Но тие се мамат! ... Многумина се воздржуваат поради тоа што имаат лоши и глупави жени; таквите мажи се воздржуваат по волјата на нивните жени, па од нивното воздржување произлегува прелјуба“. Жените кои ги растуриле своите бракови или избегнувале да склучат брак, нашле осуда и во делото на Ана Комнина „Алексиада“. Таквите жени-богомиле таа ги сметала за лошокарактерни и „развратни“.

За разлика од учењето на официјалната црква што жената ја сметале за второстепена, пониска од мажот, богомилите имале поинакво сфаќање за неа. На жената тие гледале како на еднаков член во религиозните богомилски општини. Мнозина од жените — богомили станале главни учители и во кругот на т.н. „совршени“ богомили. Тие учествувале во извршувањето на сите религиозни обреди во рамките на богомилските братства. За тоа нагласено истакнал и презвитерот Козма во својата Беседа, кога навел дека „не само мажите, туку и жените“ самите себе си давале опростување на гревовите.

Природно е дека во тогашното, средновековно време, прапањето околу статусот на жената не можело целосно да се реши. Но независно од тоа, богомилските погледи за жената внесле доста светлина и влијаеле да се раскинат доста стегите од традиционалниот поглед на свет, дека жената треба да игра второстепена улога во однос на мажот. Богомилите не само што настојувале таа да се изедначи со мажот, туку ѝ овозможувале да учи и да заема раководни места во општествениот живот. Во таа смисла богомилството исто така одиграло прогресивна улога за своето време.

Со тавите свои погледи на свет, богомилството бргу станало масовно народно движење не само во Македонија, туку и во повеќе европски и азиски земји. Преку него нашле израз опозициските стремежи на угнетените народни маси, зашто тоа

ги терало на бунт против феудалната експлоатација. Кратко кажано, богомилството одиграло значајна улога во животот на Европа и дало забележителен придонес во нејзиниот идеен и револуционерен развиток. Затоа, богомилството со право се смета за предренесансно движење во Европа, движење кое ги поставило основите на виклефианството, хуситството и реформацијата.

Македонија — расадник на богомилството

Богомилството како дуалистичко учење и општествено движење од својата татковина Македонија почнало како „заразна болест“ да се шири и во други балкански и подалечни земји. Во соседните балкански земји (Бугарија, Србија, Босна, Дукља, Албанија и др.) богомилството почнало да продира уште од втората половина на X век, кога сите овие земји биле приклучени во рамките на Самуиловото македонско царство. Кон крајот на X и почетокот на XI век главен проповедник на богомилството бил Михаил, ученик на поп Богомил. Тој се спомнува во една анатема во Синодикот на бугарскиот цар Борил од почетокот на XIII век. Не помалку активен во ова време бил и авторот на повеќето апокрифни книги, попот Јеремија, кој исто така во изворите е означен како ученик на поп Богомил. Иако Самуиловата царска династија имала толерантен однос спрема активноста на богомилите, владетелот на Дукља (Зета) Јован Владимир, кој како вазал на Самуил ја управувал Дукља, непријателски се однесувал кон активноста на богомилите во својата земја. За разлика од својата жена Косара, ќерката на Самуил, како и нејзиниот брат Гаврило Радомир, кои, според вестите од пространото житие на Јован Владимир, „биле еретици и ги држеле корените на отровната ерес на богомилите“, тој бил „уништувач на богомилите и еретиците масалијани, рушител на нивната заблуда и обновувач на верата.“ Во краткото житие на Јован Владимир, пак анонимниот автор известува дека меѓу „заблудените народи“ богомилството процветало во Бугарија, Србија, Албанија, Далмација и во други земји.

По ликвидирањето на Самуиловото царство во 1018 година, Византија им го наложила своето господство на македонскиот, српскиот, бугарскиот и другите балкански народи.

Уште во почетокот на византиското владеење од Македонија и од соседните земји, кои биле приклучени во рамките на Византиската империја и уредени во воено-административен поглед како обични провинции, богомилството почнало да продира и во малоазиските владенија на Византија. За тоа опстојно известува цариградскиот монах Евтимиј од Акмонија. Откако го посетил својот роден крај областа Акмонија во Мала Азија Евтимиј по 1034 година напишал еден полемичен труд во

кој внел драгоцен изворни податоци за ширењето на богомилството во Мала Азија во овој временски период. Еретиците — богомили во Мала Азија биле познати како „фундапагити“, т.е. торбоносци. Освен Евтимиј така ги означиле малоазиските богомили и другите нивни жестоки непријатели, со цел да ги изобличат и омаловажат. Слично како и за македонските, т.н. „совршени“ богомили, кои уште порано презвитерот Козма во својата Беседа против богомилите ги претставил како луѓе кои ништо не работеле туку оделе од кука до кука за да собираат храна од измамените од нив луѓе, и малоазиските богомили биле претставени од нивните противници како торбоносци — просјаци. Во врска со тоа, Евтимиј од Акмонија, кој бил нивен огорчен непријател, известува, дека еретиците — богомили без никој да ги принудува се претставувале себе си дека воде живот на монаси и свештеници, дека обиколувајќи ја „целата ромејска држава“ ги мамеле и лажеле „душите“, ги истргнувале од рацете на бога и ги предавале „во рацете на својот ѓавол“. Понатаму Евтимиј пишува, дека еретиците поднесувале умор, заплашувања, презирајќи ја дури и смртта. Сето тоа го правеле со цел да „го извршат делото на ѓаволот“.

И покрај острите мерки што ги преземала византиската централна власт, во што силна поддршка ѝ укажувала и црквата, богомилството продолжило да се шири во малоазиските владенија на Византија. Во исто време широки размери богомилството зело и во балканските владенија на Византија. Особено активни станале македонските богомили. Уште во првата половина на XI век, богомилското движење во Македонија се испреплетило со класната и ослободителната борба на македонскиот народ.

Да земе широки размери богомилството во Македонија уште во почетокот на византиското владеење, главна причина била обременетоста на македонското население со тешки даноци и други разни обврски. Покрај разните видови бесплатна работа (ангари): кастроктисија (поправање и градење на тврдини), одостросија (поправање и градење на патишта), гефире (поправање и градење на мостови), потоа феудални замоци, цркви, манастири и др., македонското селско и градско население било принудено да доставува за византиската феудална држава, а феудално-зависните луѓе и за своите господари, разни давачки во натура: десеток од житото, стоката, виното, рибата итн. Од 1040 година пак, главните регуларни даноци на државата македонскиот народ морал да ги доставува во пари: севлогионот (земјошниот данок), капниконот (данокот за кука), еномионот (данокот за пасиште) и др. Сето тоа пак довело до осетно влошување на положбата на македонскиот народ. Современите известуваат дека парите кои ги доставувале македонските данакоплаќачи на византиската држава биле „покриени со солзи и болки“,

бидејќи тешко се добивале. Во овој период зачестила практиката, на сите оние данакоплаќачи кои не можеле да ги намират државните даноци, да им се одземаат децата во ропство „како добитчињата на пет или десет едно“.

За време на византиското владеење во служба на византиската држава била ставена и Охридската архиепископија. Таа иако ја зачувала својата афтокефалност (самостојност) била целосно подредена под власта на Цариградската патријаршија. Грчките свештеници, кои ги зазеле раководните места во Архиепископијата и одделните епархии, во целина се ставиле во служба на византиската држава и дејствувале оддано преку црквата во наложувањето и затврдувањето на византиската власт во Македонија и во другите соседни земји, чиешто епархии влегувале во рамките на диоцезот на Охридската архиепископија. Заради сето тоа покрај световните власти и црковните органи биле изложени на жестоки напади од страна на богомилите. Според едно известување од почетокот на XII век, богомилските проповедници ги учеле своите следбеници дека во самата престолнина на Византија, Цариград, се населил и самиот Сатанаил, избирајќи си го за седиште катедралниот храм „Св. Софија“.

Под влијание на богомилските проповедници отпорот против наложеното византиско господство во Македонија и соседните земји се повеќе се засилувал. Во 1040 година македонскиот народ се кренал и на ослободително востание на чело со внукот на царот Самуил, Петар Делјан. Во востанието зеле масовно учество и богомилите и нивните приврзаници. По ликвидирањето на востанието, 1041 година голем број богомили биле принудени да ги напуштат своите родни огништа и да побарат спас во туѓи земји. За тоа говорат и вестите од еден современ латински извор, т.н. Барски анали, во кој се нагласува дека и на Сицилија дошле 1041 година од Македонија голем број еретици-богомиле.

Во наредните децении богомилството во Македонија, како и воопшто на целата територија на Византија, зело уште поголеми размери. Особено активни станале богомилите кон крајот на XI век. Тогаш на нивно чело стоел попот Василиј, чијашто главна активност се одвивала на територијата на Југозападна Македонија. Со него се судрил и Теофилакт Охридски, кој тогаш стоел на чело на Охридската архиепископија. За неговата дејност во Охридската и другите соседни македонски области се говори и во писмата на Теофилакт Охридски, од кои се зачувани околу 130. Така на пример, во писмото што го испратил Теофилакт до Јован Комнин, синот на постариот брат на императорот Алексиј I Комнин, се истакнува дека монахот — свештеник Василиј се обидел архиепископот Теофилакт на повеќе пати со лични средби и преку писма да го натера да се откаже

од ереста и да се покае, но сè било без успех. Него Теофилакт дури еднаш успеал да го фати и затвори во својата кула во Охрид, но морал да го пушти под притисок на неговите многубројни следбеници. Во истото писмо Теофилакт го истакнува и тоа, дека попот Василиј во самиот почеток на XII век станал уште поопасен. Затоа од својот адресант побарал да се заземе кај императорот Алексиј I Комнин „демонот“ Василиј, кој го мачел „божјот народ“ да се протера од Охридско и од другите соседни области. Притоа архиепископот Теофилакт се заканил дека и тој доколку ќе успеел повторно да го фати, овојпат не би го ослободил, бидејќи, нагласува тој, се претворил во опасен сејач „на заразна и општа болест“. На крајот во писмото се вели, дека доколку ќе го фател, ќе умрел во охридската кула, бидејќи се претворил во „општествено и државно зло“.

За широките размери на богомилското движење во Македонија говорат и другите писма на Теофилакт Охридски. Во едно од нив дури се нагласува, дека архиепископот им „наложил црковна казна и им ги конфискувал нивите и лозјата на сите оние кои ја прифатиле богомилската ерес и биле надахнати „со слободољубиви мисли“.

Дека богомилството во Македонија зело широки размери во овој период сведочат и голем број латински извори, напишани од современници, учесници во Првиот крстоносен поход. Вестите од овие извори, на пример, говорат дека кон крајот на XI век во Македонија постоеле цели населби заразени од богомилската ерес. Така, во „Ерусалимската историја“, што ја напишал монахот Роберт, меѓу другото се истакнува, дека во 1096 година кога крстоносците што ги предводел Боемунд Тарентски поминувале низ Македонија во Пелагонија изгореле цела една богомилска населба. Во врска со тоа авторот пишува:

„(Боемундовите крстоносци) излегоа од Костур и дојдоа во Пелагонија, во која се наоѓаше некаква тврдина од еретици, па од секаде ја нападнаа. Додека трештеа трубите и летаа копја и стрели, веднаш ја зазедоа, ја ограбија и сите нејзини богатства ги изгореа заслужено, зашто нивната проповед, достојна за презир, како рак ползееше и ги изгнаси со сопствената гласна намера соседните области, како и самите нив ги беше одвлекла од вистинската вера“.

Пелагониската „еретичка општина“ што настрадала 1096 година, ја спомнуваат и други латински писатели, учесници во Првиот крстоносен поход. Еден од нив, Петар Тудебод, дури ја лоцирал тврдината кај „некакво езеро“. Во последно време врз база и на другите современи извори, професорот Стјепан Антољак аргументирано се изјаснил дека оваа богомилска општина се наоѓала на брегот на Преспанското Езеро до селото Асамати, чиешто име исто така го смета за богомилско.

За широките размери на богомилството во Македонија, и воопшто во Византија во овој временски период, известува и

писателката Ана Комнина во својата „Алексиада“. Притоа таа нагласено истакнува дека за време на владеењето на татко ѝ Алексиј I Комнин (1081—1118) „славата на богомилството веќе се распространила насекаде“ и дека „злото како оган уништило многу души“.

Соочен со засилената богомилска опасност, императорот Алексиј I Комнин наредил во почетокот на XII век секако да бидат фатени богомилскиот водач, попот Василиј и неговите најблиски соработници, наречени апостоли. Во врска со тоа Ана Комнина соопштува: „Гласот за богомилите веќе се беше распрснал насекаде (зашто некој си вешт монах Василиј ја ширел богомилската безбожност, а имал и дванаесет ученици, што ги нарекол апостоли и повлекол по себе и некои ученички — расипани и наполно пропаднати жени...). Душата на императорот не можела да го поднесе тоа и тој покренал истрага во врска со ереста. Во дворецот биле доведени некои од богомилите. Сите тие го пријавувале некој си Василиј како учител и водач на богомилската ерес... Тогаш императорот наредил на мнозина да го бараат. И така бил откриен архисатрапот на Сатанаил — Василиј, во монашка облека, со ретка брада, висок став (но особено вешт во ширењето на безбожноста)“.

Во 1111 година Василиј заедно со своите апостоли бил осуден на смрт и сите јавно изгорени на клада на хиподрумот во Цариград.

Со изгорувањето на богомилскиот водач Василиј и на неговите најблиски соработници, богомилското движење не било ликвидирано. Напротив, во текот на XII век богомилството во Византија зело уште пошироки размери. Македонија и сега важела за главен центар и расадник на богомилството. За тоа убедливо говорат и современите извори. Така, вестите од Житието на Иларион Мегленски сведочат, дека за време на владеењето на императорот Мануил Комнин (1143—1180) поради активноста на богомилите, епископот Иларион, кој тогаш стоел на чело на Мегленската епархија, добил специјално овластување од императорот за да дејствува со сите расположливи сили во исчистувањето од „богомилската ерес своето стадо“. Но и покрај суровите мерки кои ги преземале државата и црквата, богомилството сè повеќе и повеќе ги зафаќало одделните градови и села. Современикот Тодор Валсамон соопштува дека во втората половина на XII век во Византија биле заразени од богомилската ерес цели тврдини и области. Во прв ред овие вести се однесуваат на Македонија.

Од крајот на XII век богомилството освен одделните македонски области почнало да ги зафаќа и другите балкански и подалечни европски земји. Во соседната држава на Македонија, Бугарија, богомилството во почетокот на XIII век зело такви широки размери што морал ангажирано да интервенира и сами-

от бугарски цар Борил. Во т.н. Борилов синодик, составен 1211 година, биле внесени повеќе анатемии против богомилите, со цел да се заплашат и отргнат од богомилската ерес поданиците. Но и покрај тоа богомилството во оваа земја сè повеќе и повеќе ги опфаќало одделните села и градови. Тоа особено зело широки размери во Софиската област, каде што во овој период дејствувал опасниот богомилски проповедник, т.н. „Дедец Средечки“. Доста масовно станало богомилството и во Тракија, особено во Пловдивската област.

Во крајот на XII и почетокот на XIII век богомилството станало масовно движење и во Србија. Еретиците-богомили во оваа земја станале доста популарни како „бабуни“. Поради богомилската опасност српскиот владетел Стефан Немања свикал голем црковен собор, на којшто богомилите биле осудени и подложени на жестоки казни, а нивното учење анатемисано. Но и покрај тоа активност на богомилите не спласнувала. Во почетокот на XIII век бил свикан и нов црковен собор, на кој под раководството на српскиот архиепископ Сава одново било осудено богомилството и биле преземени остри санкции против сите богомили. Но и натаму богомилството во Србија земало широки размери. Тоа пак било причина во средината на XIV век царот Стефан Душан да озакони остри санкции против богомилите. Во врска со тоа во Законикот на Стефан Душан, издаден во 1349 година, се вели:

„Кој еретик ќе се најде да живее меѓу христијаните, да се опали по образот и да се протера; а кој го крие и тој да се опали.

И кој ќе рече бабунски збор, ако е властелин да плати 100 перпери; ако пак е себар, да плати 12 перпери и да се тепа со стапови“.

Овие строги мерки предимно се однесувале на македонските богомили, зашто во овој период поголемиот дел од територијата на Македонија бил завладеан од Србите. Дека богомилите во Македонија за време на српското владеење биле именувани и како „бабуни“, говорат и податоците од хрисовулот на Трескавечкиот манастир кај Прилеп, даден од Стефан Душан по заземањето на градот Прилеп во 1334 година.

Во крајот на XII и во почетокот на XIII век богомилството зело широки размери и во Босна. Босанските богомили станале доста познати под називите „патарени“ и „кутугери“. Во Босна била изградена и еретичка организација, позната под називот „Босанска црква“. Со помошта на оваа „патаренска црква“ широките народни маси на Босна успешно се спротивставувале на Римската црква за наложувањето на своето црковно господство, како и на воените акции на Унгарија. Затоа „Босанската црква“ била поддржана како од одделните босански владетели, така и од дел од месната феудална аристократија. Сето тоа пак им овозможило на босанските богомили да го про-

поведат своето учење слободно. Се разбира против активноста на босанската „патаренска црква“ Римската црква остро реагираше, зашто таа во времето на Кулин бан и Нинослав станала и официјална црква на Босна. Но и покрај острите напади од органите на Римската црква, особено од папите Инокентие III и Григориј IX, богомилството во Босна не спласнувало. Дур и по паѓањето на Босна под турска власт патаренството постепено исчезнало. Слично се случило и во Македонија, Србија, Бугарија и Византија, кога и во овие земји по потчинувањето од Турците исчезнала постепено секоја активност на богомилите.

Освен во балканските земји, богомилството почнало забрзано да се шири уште од XII век и во другите европски земји. Особено погодна почва за дејност имале богомилите во Италија и Франција. Италијанските богомили станале многу познати под називот „катари“, т.е. чисти, а француските под името „албигојци“, по градот Алби во Јужна Франција, кој станал еден од главните центри на француските богомили. Современите извори сведочат, дека италијанските, француските и другите богомили на Запад биле под силно влијание на македонските, бугарските, босанските, византиските и други балкански еретички општини. Во таа смисла особено големо влијание им укажале т.н. „Драговичка“, „Мелничка“, „Бугарска“ и „Романска“ богомилска црква.

Освен Италија и Франција уште во втората половина на XII век богомилската ерес ги зафатила и другите западноевропски земји. Тоа го соопштува и англискиот историчар од тоа време, Вилхелм од Њубри, истакнувајќи дека „еретичката чума“ ги зафатила одделните области на Галија, Шпанија, Италија, Германија. Од овие земји, каде што од ереста „биле заразени извонредно многу луѓе“, соопштува истиот историчар, богомилството почнало „мирно“ да процвета и во Англија.

Од други современи извори се утврдува дека богомилството ги зафатило во овој период и другите европски земји: Унгарија, Романија, Русија, претворајќи се на тој начин во општоевропска појава. Притоа, тесните врски меѓу македонските, односно балканските богомили и богомилите — катарите, албигојците и други не се прекинувале. Тоа пак овозможило дуалистичките еретички движења во средновековна Европа да се претворат во заеднички фронт на антицрковна и антифеудална опозиција. Како богомилите на Исток, така и катарите и другите западни еретици остро истапувале против власта и самата држава, сметајќи ги за дело на ѓаволот. Ја напаѓале исто така остро и црквата, тврдејќи притоа дека папата е намесник на сатаната. Тоа пак им дало повод на световната и црковна власт да преземат заеднички акции против активноста на еретиците. Притоа голем број еретици биле изгорени на клади. Папата Инокентие III дур и организирал и крстоносен поход против албигојците. Но и

покрај страшните сверства на рицарите за време ликвидирањето на отпорот на албигојците во 1213 година, еретичките движења во Европа продолжиле да се шират и да ѝ нанесуваат жестоки удари на феудалната реакција. Со тоа гласот на незадоволните, издигнат од катарите, албигојците и другите еретици, влијаел омразата против Римската црква на Запад сè повеќе и повеќе да доаѓа до израз, а што пак од своја страна овозможило да се создаде поволна почва за зародиш на идните реформаторски движења, коишто од основа го растресле католицизмот и поврзаниот со него феудален поредок. Во тоа пак се корени и големата историска улога на катарите, албигојците и другите еретици на Запад. Последните преставници на богомилството на Запад влегле во редовите на хуситите, кои, пак важеле како највидни борци — предвесници на Реформацијата.

Одразот на богомилството во литературата, народното творештво и уметноста

Богомилството кое во продолжение на околу пет векови (од средината на X до почетокот на XV век) ја потресувало феудална Европа и малоазиските владенија на Византија, не можело а да не се одрази силно и во литературата, народното творештво и уметноста. Но за жал, многу малку е останато од огромното богомилско литературно и уметничко благо. Заедно со постојаните прогони и ликвидирања на богомилите, организите на официјалната црква и световната власт во одделните европски и азиски земји немилосрдно ја уништувале и сета богомилска литературна и уметничка продукција.

Првите литературни богомилски творби датираат уште од X век. За основоположник на богомилската литература се смета самиот основач на богомилското учење, поп Богомил. Во еден индекс на забранети книги тој е означен како творец на „еретички книги“, заедно со поп Еремија, Сидор Фрјазин и Јаков Ценцал.

Богомилската литература уште во својот зародиш имала антифеудална идејна насоченост, иако таа, како и другите средновековни идеологии, била обвинена со религиозна обвивка. Богомилските писатели отворено или прикриено се спротивставувале на господаречката феудална идеологија. Создадените литературни творби, наменети за широките народни маси, требало да ги подучуваат богомилите и нивните следбеници да се стремат кон изградувањето на нов морален кодекс, кон нов однос спрема животот, природата, општеството и воопшто спрема човекот.

Жанровски гледано, богомилската литература е блиска до апокрифите, дури се смета и за еден посебен вид апокрифна литература. Самиот збор „апокриф“ е грчки и значи „скриен“, „таен“. Често пати богомилските творци црпеле материјал за пи-

шчување на своите дела како од библиските така и од апокрифните книги. Иако притоа тие се повикувале најчесто на Новиот завет, не ја изоставувале во целина и дохристијанската Библија. Некои апокрифи ги вклучиле во целина во кругот на богомилските книги, дури ги преработиле и ги усмериле содржински кон прикажување на нивниот поглед на свет.

За најпозната богомилска книга се смета т.н. „Тајна книга“. Таа спаѓала во родот на забранетите апокрифни книги. Нејзиниот првобитен текст не е зачуван. Во научната литература се смета дека таа настанала во XI или XII век и дека најпрвин била наменета за потребите на балканските богомили. Од Балканот „Тајната книга“ била пренесена на Запад, за што говорат и зачуваните два ракописа: Виенски и Каракасонски.

Анонимниот автор на „Тајната книга“ им понудил на богомилите и нивните следбеници нови сфаќања за потеклото на светот, за животот, за општеството и за човекот. Содржински посматрано, во оваа богомилска книга на читателот му се нудело одговор за првобитното устројство на вселената, за отпаѓањето на ѓаволот од небото, за создавањето на видливиот свет и човекот, за борбата меѓу Исус Христос и ѓаволот итн. На крајот се нагласува, дека при Второто пришествие на Христос на земјата ѓаволот ќе биде победен од него, дека праведните луѓе кои трпеле глад, жед и друго ќе ги уживаат сите благодети во рајот, а оние кои ги експлоатирале ќе бидат осудени на вечни маки во пеколот.

Иако авторот своето дело го обвил во религиозна обвивка, во него нашле одраз повеќе животни вистини од феудалното време. Идејата за нетрајност на создаденото од ѓаволот човештво, за неправичното господство на грешниците во него, за крајната победа на праведните се поврзува всушност со животот на земјата. Изградениот од ѓаволот материјален свет е направен исто како и феудалниот поредок со неговата хиерархија, со потчинетоста на одделните феудални владетели на општиот господар. Социјалната стварност во овој богомилски труд се огледа и во тоа, што праведните луѓе кои требало да триумфираат по премавнувањето на изградениот од сатаната живот на земјата, се всушност луѓето кои ја поднесувале тешката феудална експлоатација на земјата, наложена од феудалните господари, феудалната држава и општиот господар — владетелот.

Во редот на позначајните зачувани богомилски книги спаѓа и апокрифот „Видение на Исаија“. Оваа книга е зачувана во две редакции: словенска и латинска. Првобитната словенска редакција се смета дека настанала во Осоговскиот крај, во Македонија. Таа датира најверојатно од XI век. Во прилог на тоа дека „Видението на Исаија“ настанало најпрвин во Осоговието се наведува и податокот од еден летопис во кој се вели дека телото на Исаија се наоѓало во манастирот Св. Јоаким Осоговски.

Во апокрифот за Исаија анонимниот автор внел доста оригинални творечки резултати. Од грчката компилација на „Видението на Исаија“ го зел само нејзиниот втор дел во кој се содржат елементи кои се слични до сфаќањата на богомилите за потеклото на светот. На тој начин авторот го доближил своето дело до „Тајната книга“.

Содржински гледано, во „Видението на Исаија“ се внесени доста елементи кои говорат како старозаветниот пророк Исаија дошол кај јудејскиот цар Езекиј со цел да му ја претскаже иднината, како паднал во екстаза, доживувајќи притоа интересно видение на седумте небеса. Откако Исаија се издигнал на небесниот свод ја видел таму страшната борба на сатаната и неговите приврзаници со божјите служители.

Борбата што се водела на небесниот свод е истата која се водела на земјата. „Како е на земјата — истакнува авторот — така е и на твртта ... Тоа е војната на ѓаволот и нема да престане додека не дојде (оној) којшто ќе го видиме и не го убие со духот на својата сила“. Од ова искажување на авторот на апокрифот јасно се согледува умерениот дуализам на богомилите, т.е. сфаќањето дека борбата која се води меѓу доброто и злото, олицетворена во добриот бог и ѓаволот, на крајот ќе се заврши со победа на бога. Во таквите космогенични и есхатологични претстави на „Видението на Исаија“ се одразени всушност социјалните вистини на средновековното феудално општество.

Во кругот на најзначајните апокрифни богомилски трудови спаѓа и расказот на „Тиверидското Море“, кој е зачуван во македонска и во руски верзии. Македонскиот ракопис го открил во 1845 година познатиот руски патописец — славистот Виктор Григорович во Слепенскиот манастир кај Прилеп; тој се смета за најстар ракопис.

Во овој труд авторот изградил оригинална дуалистичка концепција за односот и борбата меѓу бога и сатаната, во која борба активно е вклучен и архангелот Михаил. Него бог го испратил да го собори сатаната од небото. Но кога тој го нападнал, бил запален. Поради тоа бог го направил приоризец, променувајќи му го и името од Михе во Михаил, променувајќи го истовремено и името на Сатанаил во Сатана.

Авторот на овој богомилски труд внел и содржина за создавањето на Адам и Ева од бога и за нивното протерување на земјата. Со тоа пак било протурано богомилското сфаќање за земјата како припадност на сатаната. Имено, дадена е епизодата за записот којшто Адам му го дал на сатаната за да може да ја обработува земјата. Според записот, сатаната ги вовел душите на луѓето во пеколот. Тоа требало така да се одвива сè додека Исус Христос не слегол во преколот за да го растури записот и да го ослободи човештвото. И од овој дел на расказот, како што се гледа, авторот јасно ја изнел дуалистичката умерена концепција на богомилското учење.

Со слична содржина е исполнет и апокрифот за „Адам и Ева“, чијшто најстар текст се смета дека настанал на територијата на Македонија. Од овој богомилски труд особено е интересен текстот кој говори за протерувањето на Адам и Ева од рајот на земјата и зафаќањето на Адам со обработка на земјата.

„(На земјата) ништо немавме за јадење — го пренесува авторот плачот на Ева — и огладнавме многу: повикав со силен глас: „Помилуј ме, Творче мој, заради мене Адам ја трпи оваа голема мака“. И му реков на Адама: „Стани, господару мој, да побараме храна, оти мојот дух нè издаде и срцето мое огладне“ ... И стана Адам, ја обиколивме сета земја и не најдовме ништо за јадење освен полска трева... И бидејќи се молевме непрестано петнаесет дена, тогаш го чуваме ангелот Јоила како се моли за нас. И заповеда Господ на Јоила, и овој зеде седум дела од рајот и ни ги даде. Тогаш рече: „Трње нека излегуваат од твоите раце и од твојата пот ке јадеш, и да те гледа твојата жена и да трепери“. Архангелот Јоил му рече на Адам: „Оддели ги животните од сите родови и од оние што летаат, и од оние што одат, припитоми ги дивите и дај им на секое име“.

Така Адам зеде волови и изора да создаде за себе храна. Тогаш дојде ѓаволот и му застапа пред воловите, и не му даде на Адам да ја работи земјата; ѓаволот му рече на Адам: „Моја е земјата, а божји се небото и рајот; па ако сакаш да бидеш мој, тогаш работи ја и земјата. Ако сакаш да бидеш божји, појди во рај“. Адам рече: „Божје е небото и божји е рајот, божја е земјата, и морето и сета вселена“. А ѓаволот рече: „Не ти ја давам земјата да ја работиш додека не ми потпишеш со својата рака дека си мој“. Адам му рече: „Кој е господар на земјата, негов сум и јас и моите деца“. Ѓаволот се зарадува, а Адам знаеше дека Господ ќе слезе на земјата, ќе се облече во човешки лик и ќе го победи ѓаволот. И му рече ѓаволот на Адам: „Напиши ми потврда“. И напиша Адам и рече: „Кој е господар на земјата, негов сум и јас и моите луѓе“.

Нагласувањето во расказот дека Адам му дал потврда на ѓаволот дека и неговите деца ќе му припаѓаат на ѓаволот и дека Адам тоа го сторил зашто се надевал дека Исус Христос ќе слезе на земјата и ќе ги ослободи сите праведни луѓе од власта на ѓаволот, јасно ги потврдува богомилските дуалистички сфаќања.

Тематиката за протерувањето на Адам и Ева од рајот нашла силен одраз и во македонското народно творештво. Со таква содржина силно е проткаена и народната приказна од Прилепскиот крај „Господ кога го истера Адама од рајот“, што ја запишал Марко Цепенков.

„Откако го истера Господ Адама од рајот, го проколна со клетва:

— Ајде излегувај, Адаме, од рајот, оти ти не ме послуша мене што ти заповедав: да ја ораш земјата и да ја копаш дури си жив, та така со леб да се раниш — му рекол Господ.

Си ја наведил главата Адам и си ја зел жената, та си излегол од рајот...

— Ах, жено, зашто ме излага да му грешам на Бога, за вака сега јас и ти да тргаме мака, ами сега што ќе јадиме за да живејме.

— Орај, копај, мажу — му рекла жената — та да се раниме, оти таков ни бил умот, така ќе ни тргат главата.

Виде Адам оти друго не бидуат, зеде мотиката да ја копат земјата. Со прво мавнување со мотиката вземи, и му бликнало пот од сета снага.

— Ов, мори жено, да би од Господ си го нашла што ме зеде на душа за вака да се потам — и рече Адам... Оставил копањето и беше напраил едно рало за да орат. Запнал волојте и тргнал една бразда, уште една тргнал и на третата бразда му се виде полесно орањето од копањето.

— Со волојте, жено, што тргаат непара ќе се мачам како со копањето, и со орањето како што гледам, ќе се раниме, туку ела ти терај ми и' волојте, јас да држам ралото.

Кога ѝ дорече тие зборови Адам, туку беше излегол ѓаоло пред волојте и беше му и' ватил:

— Кого си прашал ти, бре Адаме — му рекол ѓаолот — што си запнал да ораш.

Оти зер твое ет ова место — му рече Адам на ѓаолот — што не ме остааш да орам...

— Не те остаам оти јас ја повела м земјава, та затоа не те остаам — му рече ѓаолот.

— Ами чаре за живеењето мое — му рекол Адам — како ќе праам.

— Колај за живеењето твое — му рекол ѓаолот — ја чарето ти го најдуам откоа ќе ми дајш еден сенет за челапта твоја што ќе ти се родат: живите твој да бидат, а умрените мој.

Думале, шетале со жената си и се склониле, та му дал Адам еден сенет од раката, пишан на една плоча со крв од снагата од Адама. Ја зел плочата ѓаолот и ја клал долу под казану во пеколо. Стојала тамо и сите луѓе што умираа, сите во казано од вечната мака одеа, та дури отишол Ристос во вечната мака и ја окршил плочата што беше ја дал Адам наместо сенет.

Ете така беше го остаил ѓаолот Адам да орат и да се ранил откоа го истерал Господ од рајот“.

Нешто слична содржина има и приказната „Адам и Ева истерани од рајот“, која исто така настанала во Прилепскиот крај. Во оваа приказна, испишана од Марко Цепенков, се нагласува фаволот како цар на темнината: „Не бојте се, Ево, не бојте се — је рекол фаволот — и не страшете се од темницата, оти јас сум цар на неа“.

Богомилските умерени дуалистички сфаќања нашле одраз и во повеќе други приказни собрани од Марко Цепенков. Такви се: „Зерзевулот, коа го истерал Господ од рајот“, „Зависливио богат и сиромашно праведен што стана цар“, „Сиромашната баба со кокошката што му ја изеде богатиот“, „Господ држи еден богаташ во една бука три дена“ и други.

Освен Марко Цепенков, македонски народни приказни во кои силно се одразени богомилските умерени дуалистички сфаќања, собрале и Кузман Шапкарев, браќата Миладиновци и други македонски преродбеници. Во последните години доста такви приказни собрала и Вера Антиќ од Мариовскиот крај. Освен од Прилепско-мариовските краишта голем број од приказните со богомилска содржина се собрани и од велешкиот, битолскиот, леринскиот, охридскиот и другите македонски краишта, а што говори за широките размери што ги имало богомилското движење во продолжение на повеќе векови токму во овој дел на Македонија.

Силен одраз богомилството имало исто така и во фолклорот на другите балкански народи, како и во повеќето други европски и малоазиски земји, каде што богомилството исто така zelo широки размери.

Освен во литературата и народното творештво, богомилството нашло силен одраз и во уметноста. Како и богомилските писатели и богомилските творци на полето на уметноста морале, поради постојаните малтретирања, прогони и убиства, да творат тајно, далеку од погледите на официјалните црковни и световни власти. Најчесто нивните творби биле откриени и уништувани, поради што денес културната ризница на човештвото не располага со позначајни богомилски уметнички творби.

Од територијата на Македонија, татковината на богомилството, сè уште не се откриени богомилски споменици, иако постојат траги за нивното постоење. Слична е положбата и во другите европски и малоазиски земји, каде што богомилството цвело повеќе векови. Секако голем број богомилски надгробни и други уметнички творби се наоѓаат на териториите на повеќето од овие богомилски земји.

Познавачите на богомилското учење и движење, барајќи траги за постоењето на надгробни и други уметнички споменици од богомилско потекло, со право ги сврatile своите погледи

кон Босна и Херцеговина. Имено, оваа балканска земја е веќе повеќе од сто години во средиштето на истражувачите на богомилското движење. Покрај „Босанската црква“, која во времето на Кулин бан и Нинослав се претворила во официјална црква на босанските богомили — патарени, во средиштето на вниманието на познавачите на богомилството биле и над 50.000 надгробни споменици, наречени стечци, кои и денес ги среќаваме растурени по полињата и планините. Тие претставуваат саркофази, камени куќички, погребни ковчези, надгробни плочи. Ликовите и цртежите кои ги красат, претставуваат разни сцени од животот на средновековниот човек, од неговото верување во задгробниот живот и сл. На повеќе од овие споменици преставени се човечки фигури, облечени во носии, потоа фигури на животни, птици, растенија итн. На некои од овие споменици преставени се сонцето, ѕвездите и месечината. Исто така се среќаваат и сцени од лов итн.

Иако во последно време некои специјалисти на средновековната уметност на Босна и Херцеговина, кои инаку специјално се занимаваат со проучувањето на стечците, го одречуваат нивното богомилско потекло, сепак сè уште во науката преовладува гледиштето на оние што во голем број од нив наоѓаат елементи на богомилското учење. Во тоа особено аргументирано истапил големиот познавач на богомилството, Александар Соловјев. Според него, иконографското изразување на месечината и сонцето на стечците за богомилите имало длабоко симболичко значење, бидејќи тие биле сметани од нив за небесни кораби, т.е. за „живеалишта на душите на праведните пред нивното заминување во рајот“. Оние пак стечци кои се украсени со сцени на елен, се сметале за носители на длабоки симболички црти, зашто ги преставувале душите на праведните, т.е. на вистинските христијани, на најверните следбеници на богомилското учење. Сцените пак кои го изразуваат ловот, во кој е гонет еленот, го претставуваат всушност гонењето на еретиците — богомили, на нивните души од страна на силата на злото, олицитворена во лицето на ѓаволот. Имено, душата ја напаѓа коњаник, преку којшто богомилскиот уметник ја изразува лошата сила, а куќињата кои му помагале, ги претставувале пак гревовите што ја застрашувале чистата душа, вдахната од бога во човекот.

Овие и слични карактеристики, искажани од Александар Соловјев и од голем број други негови претходници и следбеници, важат за силни и убедливи аргументи кои одат во прилог на богомилското потекло на повеќето од стечците. Самиот пак факт, дека стечците настанале во периодот од почетокот на XIII до почетокот на XVI век исто така убедливо говори дека нивното зародување и исчезнување се совпаѓа со времето кога богомилството цветало и исчезнало во Босна и Херцеговина по турските завладувања и во овој дел на Балканот, каков што

бил случајот пред тоа и во Македонија и во другите соседни земји. Но, иако богомилството исчезнало како учење и движење, тоа и натаму имало силен одраз во литературата, во народното творештво и во уметноста, за што, особено убедливо говорат големиот број народни приказни, исполнети со богомилски содржини, кои сè уште се пренесуваат од поколение на поколение не само во Мариовскиот крај, туку и во другите краишта на Македонија, како и пошироко во другите балкански, европски и малоазиски земји.

Branko Panov

THE BOGOMIL'S TEACHING AND MOVEMENT

S u m m a r y

Two events of world historical importance from the rich history of Medieval Macedonia are worth pointing out: creation of the Slavic Alfabet in 855 and the Bogomilism in the second half of X century.

Subject matter of this contribution is bogomil's teaching and movement. On the base of the sources being at disposal of the author (written and material) was certified that Macedonia was the fatherland of bogomilism and that since the X century it turned into a nursery-garden for spreading of this dualistic teaching and social movement in the neighbouring Balkan states, as well as in the other European and Asian countries. The article has followed the essence of bogomil's teaching and movement. Further on, the author has stressed the character of the bogomilism, which in some countries depending on the concrete historical events and conditions had been changing. The echo of bogomilism in literature, folk creation and art in Macedonia and other countries has been also given.

Here, in this contribution and in the scientific literature at all has been for the first time mentioned the toponyme „Babunci“, which is connected with a place in the Kriva Palanka region of Macedonia.